

SZEMLE

AZ EGYSZERŰSÉG MINT ERÉNY

Dragoslav Mihailović: *Kad su cvetale tikve*. Matica srpska, Novi Sad, 1968.

Mint ahogy a képzőművészetben mind erősebben jelentkezik ismét a figuratív törekvés, úgy az irodalomban is újra megjelenik, s jelentős mértékben terjed az olyan próza, mely a cselekményt helyezi előtérbe, arra épít, s az ábrázolás klasszikus szabályait tartja be. Nem kell ezt okvetlenül a közönségnek, az „érthetőségnek”, „népszerűségnek” — a mű kárára — tett engedményként kezelni. Szemben a „cselekmény nélküli” regényekkel, melyeket oly sok vád ért — közöttük az is, ami a demagógia jele is lehet, hogy ti. unalmasak —, most a cselekményes prózai alkotások ke-
rekednek felül, szaporodnak, hódítanak; háttérbe szorul a túlnyomó részben meditatív, lírai irányzat a prózában, s szemmel látható a cselekményes, mozgalmas regény előretörése.

Dragoslav Mihailović regénye a lehető legegyszerűbb emberi életből indul el. Egy drámából, amely korunk viszonyainak következménye s a kaotikus helyzet eredménye. Ljuba Sretenović belgrádi fiatalember története ez, amely korunk és a hely erkölcsét tükrözi, életfelfogást és életmódot árul el.

Amilyen egyszerű az az élet, melyet a szerző elénk tár, olyan egyszerű regényének cselekménye s művének struktúrája és stílusa is. Ljuba Sretenović, a váltósúlyú bokszbajnok gyermekkorát és legénykorát rajzolta meg néhány erős vonással Mihailović, a Dušanovacban, Belgrád egy kerületében töltött éveket, majd katonáskodását, s mindez egy tragikus fináléhoz vezet: Ljuba, akit gyermekkorában Verébnak neveztek el, bosszúból megöli régebbi vetélytársát, Apacs Stolét. A büntetés elől külföldre szökik, családot alapít, új életet kezd.

Mindannak, amit itt néhány sorban felvázoltam, mély, árnyalt, részletekig kidolgozott pszichológiai megokolása van, s Ljuba életének problémái — nem volt olyan perce, hogy ne lett volna terhes súlyos gondokkal — a regény mozgatói, szellemi alapja, értelme. Ezekre támaszkodik a szerző, ezek teszik gazdaggá a regényt és a hőst.

Ljuba alakja a maga egyszerűségében is összetett: az egyszerű fiatalemberben magas rendű erkölcsi követelmények érnek meg. A hűgán esett gyalázatért és a lány haláláért bosszút kell állnia:

ezt életformája követeli meg. És amikor eleget tesz a belső parancsoknak, önmagát bünteti: az emberhez, végeredményben, nem méltó tettért, azért, hogy törvény helyett maga vonta felelősségre és büntette meg — a törvéynél, a törvény szankciónál súlyosabban — a tettést, s a társadalom jogát bitorolta; bűnhődik azért, mert a maga szubjektív igazát juttatta érvényre, s ez a bűnhődés ismét olyan súlyos, amilyen a bosszú volt: csak vérrel moshatja le magáról Stole vérét, embertelen tettért embertelenül kell bűnhődnie, s csupán a háború, ez a legnagyobb embertelenség adhat neki — gondolja — alkalmat a teljes megtisztulásra.

Térjünk vissza Mihailovič regényének legfőbb jellemzőjére, az egyszerűsége. A történet csakugyan nem bonyolult, a cselekmény fonala mindenütt egyenes vonalú, csak a regény elején és végén történik ugrás az időben. A probléma, Ljuba életproblémájának felvetése is egyszerű — még ha maga a probléma nem is az; a regény szereplőinek megrajzolása a lehető legegyszerűbb, legközvetlenebb módon: cselekvéssel történik. Nyelve a köznyelv, erős argóbeütésekkel. Díszek, képek nélkül. A regény — egyszerű stílusánál s problematikájának világos megfogalmazása által — olvasmányos, érthető, könnyen követhető. Ez az egyszerűség a jugoszláv próza legújabb jelensége, s akár helyeseljük, akár nem, akár megfelel ízlésünknek, akár nem, el kell ismernünk nemcsak megjelenését, létét, indokoltságát, hanem erőnyeit is.

S ennek egyik legfontosabb oka az, hogy az az egyszerűség, amely Mihailovič regényében megjelenik, a régi mesterek egyszerűsége: a kifejezés világossága, „érthetősége” mögött súlyos, nagy problémák rejlenek, melyeknek megértése már nem olyan egyszerű; el lehet siklani felettük, ha az ember felületesen olvassa a regényt, s csak „érthető” oldala, a cselekmény, a jellemek ragadják meg, ha a közvetlen ábrázolásnál nem megyünk tovább, nem nézünk a felszín alá, nem keresünk valamit a cselekményben vagy a cselekmény mögött, az emberekben, jellemekben, azt, amit nem lehet a konvencionális olvasással észrevenni, mint ahogy a régi mesterek képein sem elég magát az ábrázolt tárgyat vagy témát meglátni, hanem azt, amit a művész képével mond, közvetve, a lényegét. Így jutunk el a *Kada su cvetale tikve* velejéhez is; az egyszerűség csak megjelenési formája a lét, a sors problémáinak; s ez az egyszerűség, melyet mint modort elvethetünk, de el is fogadhatunk, valami klasszikus ragyogást, méltóságot, a tárgy súlyosságát hangsúlyozó erőt kölcsönöz a regénynek.

A mai jugoszláv prózában Mihailovičnak ez a műve — a fentiekben kifejtett sajátosságainál fogva — különös helyet foglal el, s lehet, hogy egy irodalmi jelenségekben, törekvésekben gazdag időszak kezdetét jelzi, és szerzőjének érettségét bizonyítja. Még akkor is, ha megmarad a rövidebb formánál, elbeszélésnél, kisregénynél — amivel indult —, a jugoszláv irodalom eredeti alkotó egyéniséggel gazdagodott.

(TL)

Nagy Péter: *Táguló világ*. Tanulmányok. Magvető, Budapest, 1968.

Tanulmányok — mondja Nagy Péter legújabb könyvének alcíme. Mi ez: szerénytelenség vagy csak tévedés? — kérdezi joggal az olvasó. Tudniillik tanulmány van legkevesebb a kötetben, illetve egyáltalán nincs is benne igazi tanulmány. Ellenben sok minden más van: könyv-, színi- és filmkritika, könyvismertetés, újságcikk, esszé; szóval nem a tartalommal van baj, hanem a címkével. Menjünk hát tovább.

Majd hatszáz oldalon beszél Nagy Péter irodalomról, írókról, színházról, filmekről (sokoldalú érdeklődését és szerteágazó tevékenységét bizonyítja ez), s mi hol megelégedéssel (élvezettel azért igen ritkán), hol magunkban ellentmondva a szerzőnek olvassuk ezt a könyvet. Mert Nagy Péter írásai általában nem problematikusak, ami vitatható, az csak néhány helyen jelentkezik, témaválasztása sem olyan, hogy a művészet nagy kérdéseit tenné fel, szándéka pedig leggyakrabban szemmel láthatóan csupán annyit, hogy tájékoztasson, bizonyos határig és bizonyos esetekben ítéletet mondjon, véleményt nyilvánítson, élményeit közölje. Lényegbe hatoló elemzéssel nem találkozunk a könyvben, a szerző ambíciói ebben a tekintetben igen szerények.

Elég hosszú időszak természetét sorolta kötetébe Nagy Péter, tematikailag pedig hat részre osztotta anyagát. A könyv előszava elég részletesen elmondja a szerkesztés szempontjait — s ez a szerző (és a kiadó) dolga. Ne bocsátkozzunk bele indítékainak vizsgálatába. Azt nézzük inkább, mit kaptunk a könyvben.

Könyvismertetések és -kritikák (külföldi szerzők műveiről), filmkritikák, néhány esszé a magyar és a külföldi irodalomról — műfajilag ez a *Táguló világ*. Ha az írások jellegét, minőségét nézzük, meg kell állapítanunk, hogy igen egyenetlen anyaggal van dolgunk.

Nagy Péter könyvismertetései részben felszínesek, minden eredeti megállapítást nélkülöznek, de vannak köztük eléggé alapos, a műveket kimerítően bemutató írások is. Kritikái leginkább korrektek, ami főleg abban mutatkozik meg, hogy anyagismeretéből kifolyólag objektív tud lenni, nem túloz, nem torzít, viszont a vizsgált művek lényeges tulajdonságait nem mindig tárja fel, véleménye sokszor kimondatlan marad. Illetve: mivel nagyrészt már elismert művekről szól, nincs is szüksége valami új, eredeti álláspontra, véleményre, értékelésre. (Kivételt képeznek azok az írásai, melyeket Kitépett jegyzetlapok címmel közöl, s melyekben — röviden, tömören — igen érdekes véleményt mond, minden merevség, óvatosság nélkül — ami többi kritikájáról, ismertetéséről már nem mondható el —, színesen, lendülettel, sok közvetlenséggel beszél a könyvekről, az ember élvezettel, érdeklődéssel olvassa ezeket az írásait.)

Hogy állunk Nagy Péter esztétikai nézeteivel? Erről kevés derül ki a *Táguló világban*. Nincs egy ideál, amiért lelkesedne, amiért kiállna, amiért küzdene. Néha felszínre kerül írásaiban bizonyos

társadalmi és politikai célzatosság, de esztétikai kategóriáikért, művészeti értékek elismertetéséért nem indul harcba. A lehető legnagyobb hiányossága ez egy kritikus könyvének — mind az irodalom szempontjából, melynek vizsgálata, a művek mérlegelése, megítélése sajátos nézetek híján történt, mind a kritikus szempontjából: az olvasó ebből a könyvből legkevésbé magát a szerzőt ismerhette meg, a bemutatott művek megbízható, végleges értékelését pedig másutt kell keresnie.

Lehetnek persze ezenkívül más megjegyzéseink, kifogásaink a *Tárguló világgal* kapcsolatban. Elmondhatnánk azt is, hogy vannak írók, akiknek szükségtelenül nagy figyelmet és teret szentel Nagy Péter, s vannak művek, melyeknek megítélésében nagyszzerűen — mellétalált. Színikritikái különösen színtelenek, szokványosak. Általában: néhány Nagy Péter-féle kritika, ismertetés után az ember már valami mást keresne, valami frissebbet. Szerzőnk megengedi, hogy írásai unalmassá váljanak, ez pedig abban a műfajban, melyet választott, megengedhetetlen és megbocsáthatatlan.

Elköveti azt a hibát is Nagy Péter, hogy önmagának is ellentmond (például a L. Durrell könyvéről szóló írásban), vagy hogy az irodalom, a művészet jelenségeit mindenáron a maga szája íze — vagy inkább: egy nem esztétikai alapokon nyugvó meggondolás — szerint magyarázza, mint például az úgynevezett anti-színházat. (Még szép, hogy beismeri: „Természetesen minden ilyen összefoglaló nyilatkozat bizonyos önkényes elemet hordoz.”) Neki pedig, úgy látszik, az a fontos, hogy bizonyos jelenségeket — adott esetben az anti-színházat — meghatározott módon, meghatározott szemszögből — ami a legkevésbé az ő eredeti módja és szemszöge — bíráljon és elmarasztaljon, mert szerinte az egyik társadalmi rendszernek a priori negatív hatása van irodalomban, művészetben. Ezért hajlamos Nagy Péter arra is, hogy — ismét csak egy társadalmi rendszer elítélésének céljából — lefokozzon, ne ismerjen el művészi eredményeket, értékeket — vagy legalábbis elhallgassa őket.

Mi viszont nem akarjuk elhallgatni, hogy vannak a könyvben írások, melyeket helyesléssel, örömmel olvastunk — a már említett Kitépelt jegyzetlapokat s még néhány — bizony: igen kevés — kritikát, például a Schwarz—Bart könyvéről szólót.

Itt kell megemlítenünk egy érdekes jelenséget: Nagy Péter akkor csillogtatja tollát, akkor a legsikerültebbek az írásai, amikor egy-egy műről elmarasztalóan ír (főleg színikritikáiban). A leg-harciasabb pedig (vagy: csupán akkor harcias, amikor válogatásokról beszél (az Európa Könyvkiadó drámakötetei esetében).

Sokat vártam a könyv utolsó részétől, melyben klasszikus irodalmi művekről ígér új szempontú írásokat. Mit mondhat ma a kritikusnak Jókai, Mikszáth, Gárdonyi? Vártam a feleletet ezekre az izgalmas kérdésekre. Csalódnom kellett. Semmi újat, semmi meglepőt, semmi eredetit nem mondott erről Nagy Péter. Akárcsak a *Tárguló világ* nagyobb részében — itt is adósa maradt az olvasónak.

(TL.)